

Versos que enlairen l'esperit

per Joan Marí Cardona

Una part considerable de l'obra literària de Marià Villangómez Llobet és la que podem anomenar *de la terra*, perquè la terra –Formentera, Eivissa, illots– és la que batega en el seu fons o es pot agafar al vol.

Podreu adonar-vos tot d'una de com la poesia fa volar l'esperit, només que recordeu una petita part dels versos tan inspirats que trobam a *Declarat amb el vent*, de l'autor mencionat.

Peralta, Morna, llengua i terra unides.

Recordem el primerenc Petrus de Petra Alta, cavaller segons sembla, que pogué donar nom a la marca de Xarc que, ben aviat, fou la cavalleria de **Peralta** –Sant Carles de Peralta i la Cala de Sant Vicent–. En començar el segle XVIII, la vènda de Peralta comprenia tot el terme que més endavant fou assignat a la parròquia de Sant Carles (1785), incloent el canar d'Ara-bí, com avui. Una de les quatre vèndes actuals de Sant Carles és ara la de Peralta, la més important perquè en ella s'edificà el temple de la parròquia, amb tota raó anomenada de Peralta.

El 1235 ja existia l'alqueria Yl de **Morna**, que fou assignada a Xarc. El quartó de Xarc, no caldria dir-ho, ben aviat es digué de Santa Eulàlia (per la santa patrona) o del Rei (en relació al senyor directe o feudal que el tenia per compra a Pere de Portugal, a qui havia pertocat en el sorteig de les terres extramurs). Morna, que ben sovent acompanyava Peralta en esmentar-se la cavalleria, a més de ser una de les quatre vèndes de Sant Carles, també és el nom de nombroses famílies, procedents de l'indret, que passaren a viure a altres llocs d'Eivissa i Formentera.

La terra i la llengua de les nostres illes restaren tan unides a la terra i la llengua de tot l'àm-

bit cultural català (1235), que mai més no es podran separar.

***Es puig Cirer invertit a ses Salines,
Punta Grossa envestint ones, cel ample,
el torrent hortolà de Buscastell,
es Fornàs que amuntega pedra i boscos.***

Invertit, és a dir, oposat geogràficament a Peralta i Morna, s'aixeca el **puig Cirer**. Qui no l'ha vist o no n'ha sentit parlar? Per la seua figura ha de posar-se entre els més bells de tota l'illa; per l'altura, entre els més alts, com ho assenyala el segon nom: puig Gros. Des del seu cim podeu contemplar bona part d'Eivissa i Formentera, més enllà dels Freus, si l'espès boscatge, zelós de tota bellesa d'altri, us permet de mirar lluny per algunes clarianes.

L'agressivitat de **punta Grossa**, amb el seu illot enfront, com una proa que enfila la mar de gregal, és ben palesa. Perquè ningú no s'hi acostàs massa, el seu vell i ja ruïnós far donà avís del perill a tots els navegants, encara que només durant uns anys. La lluita de la punta és contra les

ones. El cim pelat permet de contemplar el cel ben ample, damunt la mar i, si els aires bufen de mes-tral, fins i tot Mallorca s'acosta a punta Grossa.

El torrent de **Buscastell** sempre fou hortolà. Ja ho era al segle XIII, al temps que Guillem de Buscastell edificava els primers molins d'aigua del quartó de Portmany a l'alqueria Benirroim i ocasionava el canvi de nom, Buscastell en lloc de Benirroim. Alguns d'aquells molins, situats a banda i banda del torrent ple d'horts, varen jubilar-se fa poc. L'aigua generosa del Broll, just damunt la partió entre Balansat i Portmany, els donava tota la seua força.

El **Fornàs** és un indret ben caracteritzat de Sant Rafel de la Creu. Les serralades que l'envolten sols

La vall de Sant Antoni, 1867 (arxiduc Lluís Salvador). En primer terme, la vall del Fornàs. A l'esquerra el coll dels Rossellons.

li deixen dues boques estretes pels costats del solitari i humil puig dels Planells. L'una va a Vila; l'altra, per davall la Trona, permet arribar a la parròquia per la carretera general; abans s'encreua i segueix per la vènda de Forca: pou de can Mosson, can Negre, cals Llobets, can Truja, pou de can Marès, can Lleó, can Díndia, creu dels Magres...

A la banda de ponent, el Fornàs té altres dues sortides cap el Fumeral i Benimussa. S'han de pujar, respectivament, els colls Blanc i dels Rossellons.

Malgrat que l'antiga font dels Rossellons o del Fornàs, —ara can Franc d'en Font—, pogués fer pensar en unes terres no tan assedegades, el Fornàs és una de les raconades més eixutes d'Eivissa. És proverbial l'embull del bosc que cobreix el vessant nord de la serra de can Font, que té a l'esquena la Granada, mentre que els costers de la serra de davant, que miren cap a migjorn, són un vertader pedregar només dissimulat, ací i allà, per les clapes de savines, alguns pins, mates i poca cosa més.

La torre del Fornàs, perfectament conservada perquè no és de pedra morta, fa recordar que a Portmany edificaven torres de quatre cantons: la de l'església de Sant Antoni, la de can Figueretes, la desapareguda de Benimussa —can Torreta—, la de cals Costes, la de can Macià de la Torre i algunes altres, més familiars i no tan conegudes, ben incorporades a certes cases. El Fornàs, que és del pla de Vila, per la senzilla raó que duu les aigües al port major d'Eivissa, era un indret de la porció del pla que fou afegida al quartó de Portmany.

Figuera, Figueretes, Figural, Llatí Forada i àrab Benirràs.

L'abundosa toponímia pitiüsa ha pres dels arbres molts dels seus noms. Abans que el segle XIV s'acomiadàs ja existia, a Portmany, el rafal de la **Figuera**. Més endavant, la Figuera també fou una hisenda del quartó de Santa Eulàlia. Després arribaren la Figuera Borda, la Figuera Díndia, el Forn Figuera...

Les **Figueretes** eren fins ahir unes terres del quartó de les Salines, al peu del darrer pujol del puig dels Molins; aquí el faig de mar no permetia a les figueres passar de petites i renegues, i les figues mai no podien madurar perquè els al·lots de Vila les collien verdes. Avui és un barri de l'eixample desbocat de Vila. Tradicions tan llunyanes com calitjoses, amb el suport de l'esmoreïda llumeta del camp de la Traïció que durà fins al segle XV,

asseguren que els soldats catalans de 1235 desembarcaren a la platja de les Figueretes.

Algunes famílies d'Eivissa duen el bell nom de can Figueretes. Al segle XVII, Bartomeu Cardona "Figueretes", de la banda de Santa Eulàlia, tot i que era un home ric, tenia més despeses que no guanys. No acaba mai la relació dels béns immobles, mobles i domèstics que els notaris hagueren de subhastar per pagar els deutes que, en anar-se'n d'aquest món, deixà penjats.

Devora la Reial, a l'eixample de Vila, existí el **Figural** (1436). També a la bassa Roja de Portmany, avui una vènda de Sant Rafel, hi hagué un altre Figural (1695). Val a dir, però, que el Figural més sortós, per conegut, és el de la cavalleria de Peralta, que, al segle XVIII, no sense una lluita aferrissada i secular, aconseguí imposar el nom a les antigues rodalies de Beniasit, Terrassona i el puig Verd.

L'alqueria **Forata** de 1235, quartó de Portmany, no ha aconseguit més que conservar el nom i poca cosa més, perquè la veu popular,

que ara aclareix, ara embolica, confon massa sovint **Forada** amb Buscastell. Algunes famílies de Sant Antoni i Sant Rafel prengueren de Forada els seus noms.

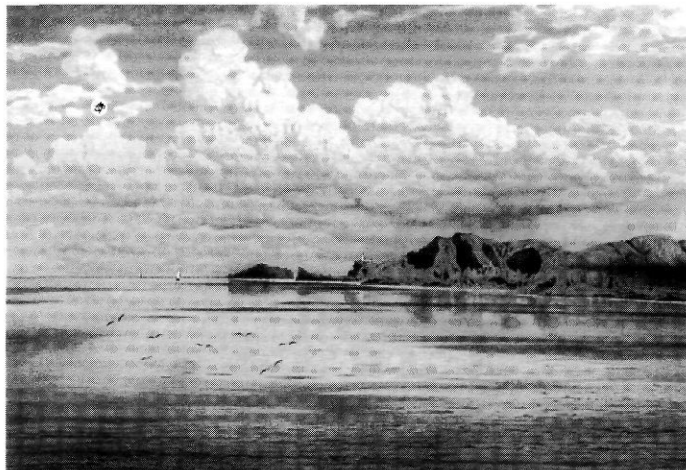
L'alqueria **Benirraís**, igualment de 1235, però del quartó de Xarc, ara és una de les tres vèndes de Sant Miquel de Balansat. Molt de temps abans que existís la parròquia, ja era la vènda de Santa Eulàlia de la capella de Sant Miquel, i comprenia Albarqueta, com avui.

El sol nom de can Torre d'Albarqueta, i encara més el conjunt de les tres cases que envolten la vella torre quadrada, com algunes de Portmany mencionades abans, fa recordar que en aquells indrets tengué una extensa rodalia la cavalleria de Labritja i Morna. El pou d'Albarqueta, no sempre blanc del tot, saluda tothom que passa pel camí que va de Benirràs al Forn Blanc i Balàfia, per Albarqueta.

Són ben conegudes les antigues fonts de Benirràs: la d'en Palla —ara d'en Carreró—, la d'en Salvador, la del Noguer —ara d'en forn de Calç— i la de Tarbana —després de Tarba i ara d'en Taronges—. La platja de Benirràs, amb el cap Bernat just al davant, encara reté el pompós títol de port.

Altres dies, si Déu ho vol, l'esperit seguirà enlairat fent memòria d'altres versos de Marià Villangómez.

JOAN MARÍ CARDONA

Punta Grossa, 1867 (arxiduc Lluís Salvador).